

OVIDIU VOICU¹

RESURSE EDUCATIONALE DESCHISE: OPORTUNITĂȚI PENTRU ROMÂNIA

Martie 2014

În cel mai recent program de guvernare, adoptat recent de către al treilea cabinet condus de social-democratul Victor Ponta, am întâlnit următoarea direcție de acțiune:

Susținerea [...] metodelor inovative de integrare a resurselor educaționale de tip web 2.0 și a resurselor educaționale deschise în procesul de învățare.

Este probabil doar o coincidență că acest program de guvernare va fi discutat în Parlament în săptămâna educației deschise (Open Education Week). Spun acest lucru pentru că respectiva direcție de acțiune este doar una din zecile prevăzute pentru cei mai puțin de trei ani de guvernare la care se referă programul. Nici măcar nu se găsește în capitolul dedicat educației, ci în cel care se referă la societatea informațională, propus de ministrul de resort. Nu îi găsim un corespondent în secțiunea despre educație, dar putem presupune că cele două ministere s-au pus de acord înainte de a publica programul. Este probabil o direcție de acțiune marginală, mai puțin interesantă în contextul unui program axat pe măsuri de combatere a crizei economice și programe sociale. Dar are meritul că este acolo.

Discuția despre resurse educaționale deschise (RED) este de dată recentă în România. Probabil că în urmă cu doi ani doar un număr restrâns de inițiați ar fi folosit termenul într-o discuție despre educația românească. Spre exemplu, nu și-a găsit locul, sub această formă, în Legea Educației Naționale adoptată în 2011 și nici în dezbaterile ce a premers adoptarea timp de câțiva ani. Iată că astăzi găsim o referire, fie ea și firavă, la RED, într-un program de guvernare. Este adevărat că guvernele românești nu se grăbesc să își implementeze propriile programe, dar valoarea de simbol a frazei citate justifică cel puțin o întrebare: sunt resursele educaționale deschise un subiect de interes pentru România?

Analiza de față încearcă să susțină răspunsul afirmativ la această întrebare: da, educația românească poate să câștige din folosirea programatică, cu precădere în sistemul public, a resurselor educaționale deschise.

¹ Ovidiu Voicu (ovoicu@soros.ro) este directorul departamentului de politici publice al Fundației Soros, membră a Coaliției RED România. Acest text nu ar fi fost posibil fără contribuțiile Valentinei Pavel, Andrei Bucur și Cludiei Iordache, cărora autorul le mulțumește.

Ce sunt resursele educaționale deschise?

Conceptul de resurse educaționale deschise este în sine relativ nou în dezbateră internațională, nu doar în România. A apărut în această formă pentru prima dată în 2002, în cadrul Forumului UNESCO². În materialele acestei organizații s-a cristalizat și o definiție de lucru: „orice fel de resurse educaționale (proiecte didactice, materiale de curs, manuale, materiale video, aplicații multimedia, fișiere multimedia care pot fi distribuite pe internet, precum și orice alte materiale care au fost proiectate pentru a fi utilizate în procesul de predare-învățare), care pot fi accesate gratuit de către profesori și elevi, care nu implică niciun cost pentru drepturi de autor sau pentru cumpărarea licenței de utilizare”. UNESCO a devenit și a rămas principala instituție internațională preocupată de subiectul RED, contribuind constant cu puncte de vedere și facilitând un dialog internațional pe această temă. La zece ani de la menționatul Forum, în 2012, UNESCO a organizat Congresul Mondial pentru Resurse Educaționale Deschise (RED), care s-a finalizat cu adoptarea Declarației de la Paris privind RED³. Aici găsim și definiția de referință a conceptului:

Resursele educaționale deschise sunt materiale de învățare, educaționale și de cercetare care se află în orice mediu, digital sau de altă natură și care se află în domeniul public sau au fost puse la dispoziție sub o licență liberă, care permite accesul gratuit, utilizarea, adaptarea și redistribuirea de către alții fără restricții sau cu restricții limitate

Abordări recente fac distincția între resurse educaționale deschise (Open Educational Resources – OER) și practici educaționale deschise (Open Educational Practices – OEP). Acestea din urmă sunt ansamblul de proceduri și metode de lucru pentru crearea, utilizarea și managementul RED. Este o distincție utilă atunci când sunt formulate planuri de acțiune și proiecte concrete. Pentru scopurile acestei analize, care își propune o privire de ansamblu, nu vom opera această distincție. Atunci când ne referim la RED avem în vedere atât resursele în sine cât și practicile asociate lor.

Găsim în literatura dedicată subiectului diverse variații ale definiției, în funcție de accentele puse de autori. Forma de mai sus este cea citată cel mai des, tocmai pentru că este inclusă într-un document formal recunoscut internațional. Indiferent însă de sursa definiției, rămân constante câteva elemente importante:

1. RED SE FOLOSESC ÎN ORICE CONTEXT DE ÎNVĂȚARE.

Auzim uneori opinia că resursele deschise sunt strâns legate de educația non-formală. Acest lucru nu este adevărat. RED pot fi folosite cu succes în orice context de învățare și, așa cum vom arăta și în acest document, asistăm la o discuție avansată în multe țări despre prevalența resurselor deschise în educația formală publică.

² UNESCO oferă numeroase resurse și trimiteri în secțiunea dedicată RED pe propriul site: <http://www.unesco.org/new/en/unesco/themes/icts/open-educational-resources/>

³

http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/Events/Paris%20OER%20Declaration_01.pdf

Privind din celălalt capăt al subiectului, acest principiu subliniază dimensiunea educațională a RED. Nu orice resursă deschisă este automat una educațională. Trebuie să aibă calitățile necesare pentru a fi utilă într-un proces de învățare. Atunci când vorbim de educație formală, cu atât mai mult aceste calități trebuie să respecte standardele în domeniu.

2. ACCESUL LIBER ESTE ESENȚIAL ȘI IMPLICĂ DREPTUL DE ADAPTARE.

Ceea ce diferențiază o resursă deschisă este libertatea accesului. Este locul unei scurte paranteze lingvistice. Termenul „open” din limba engleză a fost în general tradus în limba română cu „deschis” și se folosește în general în această formă. Vorbim de „date deschise”, „resurse deschise”, „bugete deschise” și altele similare. Dacă am încerca să fim foarte corecți din punct de vedere semantic, o traducere mai bună ar fi „liber”, tocmai pentru că accentul cade pe acces.

Caracterul deschis nu se referă doar la folosire, ci și la adaptare. Nu considerăm liberă sau deschisă o resursă gratuită, dar care limitează dreptul utilizatorilor de a folosi și adapta părți din ea. Un bun exemplu este un suport de curs. Acesta este gratuit dacă oricine îl poate citi sau descărca de pe pagina autorului sau a editorului, dar devine o resursă deschisă doar atunci când autorul permite tuturor să preia părți din el și să le integreze în propriile materiale educaționale. O restricție acceptabilă și de altfel foarte răspândită este condiția de a păstra accesul liber, adică de a nu refolosi în scopuri comerciale o resursă deschisă.

Din punct de vedere legal, libertatea accesului poate fi limitată de legislația privind drepturile de proprietate intelectuală, care protejează implicit autorii. Chiar și atunci când o resursă este publicată pe Internet, aparent liber pentru toată lumea, un utilizator care urmărește strict legea va ezita înainte să o folosească. De aceea este nevoie ca realizatorii de RED să precizeze explicit libertatea sau limitele accesului la rezultatele muncii lor. Acest lucru se face prin atribuirea unei licențe suficient de largi, numită la rândul ei licență liberă sau deschisă. Discuția despre RED este strâns legată de cea despre licențe libere.

3. FĂRĂ SĂ FIE O CONDIȚIE EXCLUSIVĂ, MEDIUL DIGITAL RĂMÂNE CATALIZATORUL RED.

Atât definiția dată de Declarația de la Paris, cât și majoritatea textelor de specialitate subliniază că, cel puțin teoretic, RED nu sunt legate de noile tehnologii și de Internet. Adevărul acestei afirmații este evident și nu trebuie argumentat: de bună seamă că un material tipărit poate avea toate caracteristicile descrise în definiția resurselor deschise.

Totuși, nu putem să ignorăm faptul că discuția despre RED a apărut și s-a dezvoltat în același timp cu progresul rapid al acestor noi instrumente. Mediul digital este cel care facilitează accesul rapid și la costuri scăzute la resurse, și tot cel ce potențează caracterul reutilizabil despre care am arătat că este parte intrinsecă a deschiderii resurselor.

Dar trebuie să facem un pas înainte. Ținând cont că mediul digital reprezintă catalizatorul RED și în același timp noile tehnologii joacă un rol din ce în ce mai important în viața noastră, inclusiv în educație, este limpede că nu putem imagina educația contemporană fără resurse digitale. Vor fi acestea și deschise?

Ce sunt licențele libere⁴?

Atribuirea unei licențe materialelor educaționale create este modalitatea juridică prin care autorul materialelor renunță la o parte sau la toate drepturile sale de autor pentru ca materialele să poată fi redistribuite, revizuite, remixate, reutilizate liber, de către oricine, fără a exista pericolul încălcării drepturilor de autor.

Drepturile de autor decurg automat din lege și ele aparțin creatorului operei, respectiv creatorului sau creatorilor resurselor educaționale, de la momentul realizării materialelor. Drepturile de autor cuprind: dreptul de a decide asupra reproducerii materialelor, chiar și atunci când este vorba de o reproducere audio sau audiovizuală, dreptul de a distribui originalul sau copiile, dreptul de a închiria sau de a face publice materialele realizate. Pentru a ne bucura de resurse educaționale deschise, autorii manualelor au posibilitatea de a renunța la o parte sau la toate aceste drepturi, astfel încât oricine să le poată accesa, adapta sau distribui.

Organizația internațională Creative Commons oferă, gratuit, o serie de licențe compatibile cu toate legislațiile naționale, pe care autorii le pot atribui materialelor realizate, utilizând o pictogramă, care arată ce se poate face cu materialul respectiv, fără a încălca drepturile autorilor și fără a le solicita consimțământul pentru fiecare redistribuire sau adaptare. Astfel, în cazul resurselor educaționale deschise, autorii pot alege una din cele 6 licențe disponibile la <http://creativecommons.org/licenses/>. În funcție de licența atribuită este permisă sau nu distribuirea materialelor, modificarea lor și utilizarea lor în scopuri comerciale sau necomerciale. Chiar dacă licența ne permite redistribuirea și adaptarea liberă, suntem obligați să precizăm autorul materialului inițial, acesta fiind un drept moral de autor, la care acesta nu poate renunța.

Pe lângă licențierea textului resurselor educaționale, în sfera digitală, există posibilitatea folosirii unui software liber, care nu este supus dreptului de proprietate intelectuală și care nu ne obligă să cumpărăm o licență. Astfel, licențierea liberă este posibilă și din punct de vedere tehnic, un exemplu în acest sens fiind www.gnu.org.

Câteva exemple de RED

Nu putem să trecem mai departe la discuția despre politici educaționale fără a da câteva exemple de resurse educaționale deschise. Vă spunem de la început că acestea sunt surprinzător de banale. Nici nu poate fi altfel: am spus deja că orice resursă educațională poate fi deschisă, dacă are anumite caracteristici ce țin în primul rând de acces liber.

MANUALE

Poate cel mai vechi exemple de resursă educațională, manualul rămâne actual și în lumea Internetului. Poate că se transformă în ghid, *tutorial*, sau manual digital, dar își păstrează un loc important în procesul educațional. Ele pot deveni deschise puse în contextul corect. Vom reveni la manuale într-o secțiune dedicată acestora.

⁴ Această secțiune a fost scrisă de Andra Bucur

FILME EDUCAȚIONALE

A urmări un film în locul citirii unui text devine tot mai mult un obicei al lumii moderne. Filmele educaționale sunt de mult o parte a mediului înconjurător, indiferent că sunt realizate de amatori sau profesioniști (în arta filmului). Un documentar, o conferință de tip TED sau un profesor filmat în timp ce ține o lecție în fața unei clase – acestea sunt toate exemple de resurse educaționale. Ele devin deschise atunci când sunt publicate sub o licență liberă.

CURSURI

Un curs este o resursă complexă, care implică utilizarea a numeroase alte materiale, dar în sine poate fi o resursă deschisă. De altfel, mișcarea RED este adesea confundată cu inițiativele de tip *OpenCourseWare*, care a explodat practic în întreaga lume. De la universități de prestigiu precum vestita MIT (cea care are și cel mai de succes astfel de program) la consorții universitare din întreaga lume, oferta de cursuri este uriașă. Spre exemplu, Open Courseware Consortium⁵ enumera la începutul lui martie 2014 nu mai puțin de 24.298 de cursuri deschise, oferite de 77 de furnizori (universități) din 46 de țări (niciuna din România). Există și consorții naționale, cum ar fi China Open Resources for Education Consortium⁶ (CORE), la care au aderat 176 de universități chineze și care oferă peste 500 de cursuri.

PLANURI DE LECȚIE

Am ales planul de lecție ca titlu, dar aici putem vorbi de orice fel de material didactic. Este un exemplu care subliniază că și astfel de resurse pot fi deschise. De altfel, este un domeniu în care găsim numeroase exemple în România. Există comunități online de profesori care pun în comun planuri de lecții, prezentări, teme pentru acasă, chestionare, activități în clasă sau în laborator, jocuri, simulări, teste, toate reutilizabile.

Avantajele și riscurile utilizării RED

Spuneam mai sus că este inevitabil ca resursele educaționale să se digitalizeze, pentru că astfel funcționează lumea modernă. Am lăsat însă fără răspuns întrebarea de ce ar trebui resursele să fie și deschise, nu doar digitale. Răspunsul simplu este că avantajele utilizării RED, cu precădere în învățământul public, sunt mai mari decât costurile asociate riscurilor potențiale.

Avantaje

ACCESUL LA EDUCAȚIE DE CALITATE PENTRU UN NUMĂR MAI MARE DE PERSOANE

Acesta este avantajul cel mai vizibil și care ține mai ales de gratuitatea accesului. Unul dintre principiile de bază ale educației este echitatea: dorim ca oricine, indiferent de clasa socială, să aibă acces la educație de calitate. Știm că în practică suntem departe de acest deziderat. Este suficient să spunem că șansa unui copil născut în mediul rural de a ajunge la universitate este de aproximativ zece ori mai mică

⁵ <http://www.ocwconsortium.org/>

⁶ <http://www.core.org.cn/>

decât a unuia dintr-un oraș mediu sau mare. Sau putem să ne uităm cum sunt distribuite rezultatele la bacalaureat și examene naționale pentru a înțelege că în realitate există „școli bune” și „școli slabe”.

Universalizarea accesului la cursuri este un pas important, dar nu este singurul, atunci când privim din perspectiva RED. Factorul cel mai important într-o școală sunt profesorii, iar resursele deschise sunt un canal de transfer direct și rapid de expertiză de la profesori cu experiență mai mare la cei cu experiență mai redusă. Dădeam mai sus exemplele materialelor didactice produse de profesori, de la planuri de lecție la metode de evaluare și tehnici de lucru la clasă, sau chiar la filme cu profesori predând. Imaginați-vă acum un profesor debutant, care trebuie să producă singur toate aceste resurse pentru clasa sa dintr-un sat oarecare; dar și unul care are acces imediat la o bogată bază de date cu resurse deschise produse de colegii săi de-a lungul timpului. Pentru binele copiilor noștri, al doilea model este cel pe care îl căutăm.

CREȘTEREA CALITĂȚII EDUCAȚIEI PRIN PEER-EVALUATION

Unul dintre argumentele împotriva RED cel mai des întâlnite este cel al absenței standardelor de calitate. Cum putem să ne asigurăm că o resursă este *bună* dacă nu avem un arbitru, o agenție independentă care să o evalueze și să acrediteze. Vom arăta că pe termen lung acest aparent dezavantaj se transformă într-un uriaș avantaj.

Este evident că nu e fezabil să avem o agenție capabilă să administreze uriașul număr de resurse produse; o astfel de cale nu ar face decât să îngroape subiectul. Însă Internetul ne arată puterea a ceea ce numim *peer-evaluation*, adică o evaluare între egali. Dacă rezervați un hotel online pe un site de profil, cu siguranță vă uitați ce au spus alți călători ce au stat acolo; atunci când alegeți o carte sau un film, vă uitați și la opiniile criticilor, dar mai nou și ale altor cititori. În orice domeniu există forumuri și pagini de *testimoniale*, opinii ale unor oameni care au încercat acele servicii sau produse. Pe termen foarte scurt, astfel de pagini pot fi uneori manipulate prin publicarea unor opinii false; dar de la un punct încolo, de când avem o masă critică de *peer-evaluators*, lucrurile funcționează corect, așa cum am constatat fiecare dintre noi folosind Internetul.

În mod similar, resursele educaționale propuse vor fi validate chiar de către utilizatorii lor primari. Este necesar desigur ca aceștia să fie stimulați să participe în discuție. Totuși, chiar și în cazul unor comunități spontane precum didactic.ro sau calificativ.ro observăm o participare bună, voluntară, care conduce la validarea unor resurse prin contribuțiile membrilor. Este un mecanism prin care, pe termen lung, se obțin rezultate remarcabile în domenii precum:

- Dezvoltarea și îmbunătățirea programei și a materialelor didactice;
- Organizare programelor și a cursurilor în desfășurare;
- Organizarea de sesiuni de interacțiune cu studenții și între aceștia;
- Dezvoltarea unor materiale și tehnici de predare de calitate;
- Găsirea unor modalități eficiente de evaluare

CREȘTEREA INTERESULUI COMUNITĂȚII FAȚĂ DE EDUCAȚIE

Absența comunității – în primul rând a părinților, în învățământul preuniversitar – din viața școlii este unul dintre principalele motive de îngrijorare pentru profesioniștii din educație. Lucrurile se văd ușor

diferit din cealaltă perspectivă: „ce legătură are școala cu viața?” este o întrebare retorică auzită adesea în rândul membrilor comunității. Indiferent cum formulăm problema, constatăm o distanțare continuă între școală și educație.

O parte din problemă este dată de lipsa de informare despre ce se întâmplă la școală și este un punct în care folosirea RED poate să aducă beneficii. Nu doar profesorii sau alți specialiști vor avea aceea la resursele deschise, ci și publicul larg. Găsim exemple în alte țări (cum ar fi Olanda, cu un foarte interesant proiect de tip wikipedia pentru RED) în care participarea publicului la discuția în jurul resurselor educaționale conduce la adaptarea mai rapidă a acestora la cerințele societății moderne.

Trebuie subliniat că un aspect important al participării se referă la actori sociali care au legături speciale cu școala: antreprenori, cei ce vor angaja absolvenții; organizații comunitare și ale organizații ale societății civile, cei care facilitează integrarea civică a elevilor; instituții și autorități publice, cei ce construiesc politici publice ce trebuie să țină cont de nivelul de educație al societății.

STIMULAREA INOVAȚIEI

Inovația este motorul creșterii economice în societățile dezvoltate. Unul dintre cele mai importante avantaje ale folosirii RED, în contextul mai larg al promovării unor politici de acces deschis la rezultate și date de cercetare, este tocmai stimularea inovației prin acces larg la cunoaștere.

Nu este o surpriză că țările în care accesul deschis și resursele educaționale deschise sunt cel mai intens promovate și utilizate sunt totodată campionii inovației și gazdele celor mai puternice universități din lume, precum Statele Unite, Japonia sau Marea Britanie, dar și țări ambițioase precum China (în măsura în care putem vorbi de *liber* sau *deschis* într-un sistem autoritar).

Această observație are și un corolar important: cu cât vom amâna mai mult intrarea în paradigma accesului liber, cu atât va crește mai mult diferența de viteză a inovației între România și țările dezvoltate.

COST SCĂZUT

Utilizarea RED are un cost destul de mic. În fapt, este mai mult o schimbare de mentalitate decât de alocare a resurselor, atunci când vorbim de sistemul public de educație. Statul creează sau achiziționează constant resurse educaționale, pentru că are nevoie de ele pentru buna desfășurare a procesului educațional. Profesorii se implică oricum în producerea de resurse, pentru că face parte din cerințele meseriei. Nu există nici un proiect finanțat prin programe europene precum Dezvoltarea Resurselor Umane (și nu numai) care să nu includă și crearea unor materiale educaționale. Și exemplele pot continua.

Ceea ce ar trebui adăugat sunt voința politică și o viziune prin care tot ceea ce se obține din bani publici să aibă caracter deschis, iar creatorii de resurse să fie stimulați să le partajeze, inclusiv prin facilitatea unor spații virtuale în acest sens. Mai mult, există posibilitatea de a folosi fonduri europene.

Totuși, trebuie ținut cont de costul pe termen lung. Investiția în resurse educaționale nu se limitează la costul inițial de producție, ci și la costuri de utilizare, la formare continuă, la comunicare permanentă. Nici acestea nu sunt costuri ridicate, dar este nevoie să fie luate în calcul de o viziune pe termen lung.

Lucrurile pot să stea ușor diferit pentru operatorii privați, așa cum vom discuta în secțiunea următoare.

Riscuri

În secțiunea riscuri vom nota principalele temeri pe care le-am întâlnit în discuția despre RED și răspunsurile posibile la acestea.

PRIORITATE RELATIV SCĂZUTĂ A SUBIECTULUI ÎN ANSAMBLUL REFORMEI ÎN EDUCAȚIE

Pilonul principal de reformă în educație rămâne cel referitor la resursele umane, incluzând pregătirea inițială, formarea continuă, recrutare, evaluare, salarizare și celelalte aspecte. Nu poți avea educație de calitate fără profesori buni. Este nevoie apoi de revigorarea curriculumului; de bază materială pentru toată lumea; de standarde de calitate enunțate și aplicate; de... și așa mai departe. Nu regăsim RED în această listă de lucruri cu adevărat importante. Este un subiect mai degrabă marginal, nu merită să investim resurse.

Am reprodus mai sus un tip de discurs frecvent întâlnit. Trebuie să facem mai întâi lucrurile importante, spune în esență acest argument. Este interesant că deși majoritatea afirmațiilor individuale sunt adevărate – da, acele lucruri sunt importante și sunt prioritare – discursul în sine este mai degrabă fals. În primul rând că RED este un subiect transversal: așa cum am arătat în secțiunea anterioară contribuie la și la calitatea resurselor umane, și la îmbunătățirea curriculumului și la accesul la educație. Apoi, costurile cu RED sunt foarte scăzute și efectele se văd relativ repede.

Cu alte cuvinte, riscul este de fapt foarte scăzut, pentru că investiția în RED este minimală și în nici un caz nu afectează celelalte programe. Cu siguranță că folosirea RED nu va avea impactul unei îmbunătățiri semnificative a resurselor umane în educație. Dar va fi un beneficiu net ce nu poate fi neglijat.

ESTE IMPOSIBIL SĂ CONTROLEZI CALITATEA RED

Notăm doar pe scurt această obiecție, pe care am amintit-o în forma pozitivă în secțiunea anterioară. Da, este imposibil să controlezi calitatea RED în paradigma unei agenții unice de control a calității. Dar resursele deschise sunt parte a unei paradigme noi, în care calitatea poate fi controlată și altfel decât prin proceduri și inspecții.

NU EXISTĂ UN MODEL DE BUSINESS VIABIL BAZAT PE RED

Această afirmație are un grad ridicat de adevăr și trebuie tratată cu toată seriozitatea. Da, este adevărat că pentru multe tipuri de resurse deschise încă nu a fost găsit un model de afacere care să aducă un profit sigur furnizorului. Ca exemplu, marile universități au găsit moduri de a integra cursurile deschise în planurile de afaceri, acoperind costurile din beneficiile de imagine și din atragerea de clienți (studenți) către serviciile clasice (cursuri acreditate, program universitare). Dar o universitate mică are puține

șanse de a face același lucru și trebuie să găsească metode inovative de a face o afacere din RED. Similar pentru manuale sau software educațional.

Să notăm însă că vorbim în primul rând de politici publice bazate pe RED. Aceste resurse au fost deja plătite din bani publici – chiar și atunci când au fost produse de actori privați, cum este cazul manualelor sau a platformelor educaționale – și nu există nicio justificare etică sau legală a cerinței de a fi sursă de profit; ele devin bunuri publice. Faptul că există un model de afaceri bazat pe contracte publice – precum o editură care trăiește aproape exclusiv din piața manualelor școlare – este o anomalie de sistem ce ar trebui corectată și nu o stare normală.

Rămâne problema unei aglomerări a pieței educaționale cu produse gratuite rezultate din proiecte publice, ceea ce ar lăsa prea puțin spațiu pentru actori privați. Dar în sine aceasta nu este o problemă: de fapt, ne dorim acces gratuit la educație de calitate. În schimb, va rămâne un spațiu larg pentru inovație: doar antreprenorii ce vor avea inteligența să creeze produse cu adevărat valoroase își vor găsi un loc binemeritat loc pe această piață.

Perspective europene recente

Am consemnat apariția conceptului în 2002, vom evita o discuție despre istoricul RED. Am înglobat această dezbatere în sinteza principalelor avantaje. Vom trece direct în ziua de azi, consemnând cele mai noi evoluții din Uniunea Europeană. Acesta este un context relevant pentru noi și ne aduce mai aproape de discuția despre România.

Abordarea Comisiei Europene în ceea ce privește RED are ca bază strategia Europa 2020⁷, instrumentul prin care Uniunea își definește obiectivele de creștere pentru deceniul curent. Cele cinci obiective majore sunt ocuparea forței de muncă, inovarea, educația, incluziunea socială și mediul/energia. Așa cum am arătat în secțiunile anterioare, există o legătură puternică între inovare și acces deschis, astfel încât în mod natural politicile europene menită să răspundă acestor obiective au inclus însemnate componente de *deschidere*, inclusiv a resurselor educaționale.

Aceste idei și-au găsit locul în Agenda Digitală pentru Europa⁸ (2011), dar și în inițiativa *Rethinking education*⁹ (2012), prin care Uniunea își propune să redreseze sistemele de educație din toate statele membre, pentru a răspunde nevoilor cetățenilor și pentru a găsi cele mai bune mijloace de a atinge obiective 2020. În cadrul inițiativei au fost realizată o analiză extensivă a nevoilor din țările membre și au fost propuse mai multe componente specifice.

Dintre componentele specifice, cea mai recentă și cea mai interesantă din perspectiva RED este intitulată *Opening up education through new technologies*¹⁰ și a fost lansată la jumătatea anului 2013. Comunicarea inițiată de Comisie are ca subiect *tehnologia și reursele educaționale deschise ca*

⁷ http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

⁸ <http://ec.europa.eu/digital-agenda/>

⁹ http://ec.europa.eu/languages/policy/strategic-framework/rethinking-education_en.htm

¹⁰ <http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/education-technology.htm>

oportunități de remodelare a educației din UE și analizează modul în care Uniunea poate să deschidă sistemele de educație pentru a rămâne competitivă în epoca Internetului. Comunicarea propune acțiuni la nivelul UE și la nivel național. Acestea sunt excelent sumarizate chiar în document:

- *sprijinirea instituțiilor de învățământ, a profesorilor și cursanților în demersul de dobândire a competențelor și metodelor de învățare digitale*
- *sprijinirea dezvoltării și disponibilității resurselor educaționale deschise*
- *conectarea sălilor de clasă și utilizarea de dispozitive digitale și de conținut digital*
- *mobilizarea tuturor părților interesate (profesori, cursanți, familii, parteneri economici și sociali) pentru a modifica rolul tehnologiilor digitale în instituțiile de învățământ*

Documentul identifică trei piloni ai noii paradigme: mediile de învățare deschisă, resursele educaționale deschise, respectiv infrastructura și interconectarea. Pentru fiecare dintre acestea face recomandări de acțiune statelor membre și Comisiei Europene.

Simultan cu lansarea *Opening Up Education*, Comisia Europeană a inclus cerințe explicite privind accesul deschis în programele *Erasmus+*¹¹ și *Horizon 2020*¹², principalele linii de finanțare pentru educație și cercetare. De asemenea, a fost lansat portalul european pentru educație deschisă – www.openeducationeuropa.eu – care își propune să devină punctul unic de acces către resursele educaționale deschise produse în Uniunea Europeană. La începutul lunii martie 2014, portalul avea 508 resurse, cele mai multe (263) în limba engleză. Doar șase erau în limba română.

Vom încheia această secțiune menționând contribuția interesantă și deloc de neglijat a unui român la dezbaterile despre RED în Europa. Europarlamentarul Cătălin Ivan, în calitate de membru al Comisiei pentru Cultură și Educație (CULT), a inițiat raportul *New technologies and open educational resources*¹³ prin care propune ca Parlamentul European să răspundă pozitiv recente comunicări a Comisiei și să sprijine acțiunile indicate de aceasta.

RED în România

Așa cum spuneam încă din introducerea acestei analize, conceptul de resurse educaționale deschise este cu foarte nou în România, chiar dacă în practică găsim exemple de astfel de materiale. Iată totuși că regăsim RED inclusiv în programul de guvernare, ceea ce nu se poate spune despre multe alte țări europene. Știm însă că programul de guvernare este mai mult o declarație de principii. Să trecem deci în revistă situația actuală.

¹¹ http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm

¹² <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>

¹³ <http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2013/2182%28INI%29>

RED în documente de politici publice

Complementare programului de guvernare¹⁴, principalele documente strategice ale României sunt cele corelate cu atragerea fondurilor europene, adică Acordul de Parteneriat și strategiile sectoriale.

Primul dintre acestea, proiectul inițial al **Acordului de parteneriat propus de România pentru perioada de programare 2014-2020**¹⁵ ignora cu desăvârșire problematica accesului deschis și a resurselor educaționale deschise, deși identifica corect nevoia de a stimula inovația, precum și pe cea de a corela educația și cercetarea cu epoca digitală. Proiectul publicat de Ministerul Fondurilor Europene (MFE) în octombrie 2013 vorbea despre *sprijinirea dezvoltării TIC în sistemul de învățământ printr-o mai bună integrare și utilizare sistematică a noilor tehnologii, prin elaborarea unor resurse digitale relevante și prin punerea lor la dispoziție în școli, universități, la locul de muncă, în cadrul programelor de formare și în cadrul comunității, cu ajutorul unor modele TIC inovatoare și flexibile care să permită crearea unor contexte noi de învățare, atractive și motivante pentru cursanți*. În timpul dezbaterii publice am semnalat aceste probleme și al doilea proiect, publicat în luna februarie 2014, include deja cel puțin o măsură concretă în legată de acces deschis și RED:

îmbunătățirea calității educației prin TIC, pe baza activităților curriculare și extra-curriculare, cu ajutorul instrumentelor de acces deschis, cum ar fi OER și instrumentele sociale Web 2.0

Acordul de Parteneriat are numeroase trimiteri la strategii sectoriale și opinia exprimată de reprezentanții MFE în timpul dezbaterilor a fost că aceste strategii vor acoperi mai bine, mai detaliat, subiectul RED.

Fragmentul citat din programul de guvernare îl regăsim întocmai într-un alt document de politici, proiectul **Strategiei Naționale Agenda Digitală România**¹⁶ (SNAD). Acesta a fost publicat în dezbateri publice de către Ministerul Comunicațiilor și Societății Informaționale (MCSI) la finalul anului trecut, dar nu avem nicio informare publică despre stadiul actual al documentului, dacă a fost sau nu aprobată o versiune finală și dacă va exista și un plan de acțiune.

SNAD include un domeniu de acțiune intitulat TIC în educație, sănătate și cultura, iar în cadrul lui găsim linia de acțiune *Utilizarea OER în educație* (autorii strategiei preferă acronimul în limba engleză, OER). Însă textul documentului indică o altfel de abordare (am păstrat ortografia originală):

Datorita elementului de noutate reprezentat de factorul tehnologic, de resursele inovative de tip OER si Web 2.0, elevii vor fi stimulați să se implice mai mult în procesul de învățare, ceea ce va avea în timp un impact pozitiv asupra performanțelor școlare ale acestora, având potențialul de a reduce rata abandonului școlar. Materialele vizuale interactive și sursele adiționale de informații oferite de internet vor spori angajamentul elevilor. Utilizarea TIC va

¹⁴ <http://gov.ro/ro/obiective/programul-de-guvernare-2013-2016>

¹⁵ <http://www.fonduri-ue.ro/document-consultativ/a-doua-versiune-ap-2014-2020>

¹⁶ <http://digitalagenda.ro/>

permite totodata adaptarea disciplinelor în funcție de competențele elevilor, sprijinind învățarea personalizată și individualizată.

Cu alte cuvinte, prin „TIC în Educație”, proiectul de strategie pune accentul pe TIC, și nu pe Educație. Pare că viziunea autorilor este că TIC reprezintă scopul și nu mijlocul. De fapt, abordarea trebuie să fie invers: educația (de calitate) este scopul, iar TIC instrumentul. Chiar și simbolic, ar fi fost bine să se facă referire la Educație Deschisă (Open Education) drept cadru de referință al Strategiei în acest domeniu. Chiar dacă strategia este propusă de MCSI, ea este a Guvernului României și trebuie să țină cont de viziunea de ansamblu și de preocupările tuturor instituțiilor publice.

De altfel, SNAD este prea puțin ancorată în contextul european (în acest domeniu) și nu ia în considerare cel mai nou instrument de politici la nivel european, anume comunicarea Comisiei Europene OpeningUp Education, despre care am vorbit mai sus. Am sesizat și necorelarea cu cealaltă strategie sectorială de interes, anume **Strategia privind Educația și Formarea Profesională**¹⁷ (SEFP).

SEFP, aflată și ea în stadiul de proiect, este un document mult mai interesant din perspectiva RED, pentru că nu doar le menționează, ci propune măsuri concrete pentru introducerea lor în sistemul public de educație. Astfel, sunt propuse patru direcții principale de acțiune, între care și „Calitate, eficiență și deschidere în învățământul terțiar, în vederea creșterii ponderii absolvenților de învățământ terțiar”. În cadrul acestei direcții, sunt șase domenii grupate sub denumirea „Direcții de acțiune pentru România 2020”. Unul dintre cele șase domenii are titlul următor (sublinierea ne aparține):

*Îmbunătățirea guvernancei și managementului în instituțiile de învățământ superior în vederea îmbunătățirii calității metodelor de predare în învățământul terțiar, precum și dezvoltarea și utilizarea tehnologiilor inovatoare, **inclusiv a resurselor educaționale deschise**, în vederea creării unei oferte educaționale de înaltă calitate, incluzând oportunități de îmbunătățire și actualizare a competențelor profesorilor și cercetătorilor, și în vederea dezvoltării unui sistem atractiv de învățământ superior tehnic*

Trebuie menționat că proiectul SEFP folosește ambele traduceri ale termenului „open”, vorbind atât de resurse deschise cât și de resurse libere; este însă doar un detaliu tehnic ce poate fi lesne corectat în versiunea finală. Este important că SEFP menționează corect contextul european la zi și că sub această direcție de acțiune propune cel puțin trei măsuri concrete de politici în zona educației deschise:

- Elaborarea unei strategii la nivel național privind dezvoltarea resurselor educaționale libere
- Dezvoltarea unui sistem de asigurare a calității specific sistemelor educaționale deschise (online)

¹⁷ Este o surpriză neplăcută că un document atât de important nu poate fi găsit în spațiul public pentru dezbateră. O explicație posibilă este că el se află încă în stadiul de proiect în grupuri de lucru, nu există însă o primă versiune pentru dezbateră publică. Referirile sunt la versiunea noiembrie 2013, pe care autorul a consultat-o ca membru în grupul de lucru pentru strategia privind prevenirea abandonului școlar.

- Dezvoltarea unor sisteme particularizate pe domenii științifice de evaluare și asigurare a calității programelor de studii derulate în sistem deschis

Așa cum se poate lesne observa, SEFP abordează problema sistemic, caută repere strategice și asociază corect RED cu calitatea în educație. De asemenea, caută să răspundă riscului de absență a standardelor despre care am vorbit mai sus. Este oarecum surprinzător că strategia pentru educație nu vorbește deloc de manualele digitale, deși este un proiect propus de actualul ministru.

Mai trebuie spus că niciuna dintre strategiile citate nu își pune problema drepturilor de proprietate intelectuală și a licențelor.

Măsuri concrete

Toate aceste documente strategice, dintre care unele sunt încă în stadiul de proiect, vorbesc despre viitor și creează premisele unor acțiuni în anii următori. Am identificat și câteva măsuri concrete, care ar putea să producă efecte pe termen mai scurt.

Prima dintre ele premerge discuția despre RED și o găsim în Legea Educației Naționale nr. 1/2011 sub denumirea de Biblioteca Școlară Virtuală. Articolul 70 al legii vorbește despre biblioteci școlare, iar alineatul (2) are următorul conținut:

Se înființează Biblioteca Școlară Virtuală și Platforma școlară de e-learning, care includ programe școlare, exemple de lecții pentru toate temele din programele școlare, ghiduri metodologice, exemple de probe de evaluare. Aceste resurse digitale vor fi protejate de Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, cu modificările și completările ulterioare, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului obținând dreptul de publicare din partea autorilor, astfel încât aceste resurse să fie accesibile permanent și gratuit oricărui elev sau profesor.

Alineatul (4) al aceluiași articol stabilește și responsabilitatea pentru gestionarea Bibliotecii Virtuale, în sarcina MEN: *Înființarea, gestiunea și îmbogățirea permanentă a Bibliotecii Școlare Virtuale și a Platformei școlare de e-learning intră în responsabilitatea Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului.*

Fără să folosească conceptul de RED, acest articol este în sine mai avansat decât toate strategiile ulterioare. Identifică nevoia de resurse digitale accesibile, stabilește că este o prioritate, desemnează instituția responsabilă și ia în considerația chestiunea drepturilor de autor, ridicând implicit problema licențelor.

Dacă România ar fi mers pe acest drum, ar fi fost astăzi un model european. Din nefericire, art. 70 al LEN nu a fost niciodată pus în practică. Ministerul ar fi trebuit să adopte normele de aplicare în termen de opt luni de la publicarea legii, adică cel mai târziu la începutul lui septembrie 2011. Au trecut doi ani

și jumătate, s-au schimbat șase miniștri ai educației (chiar șapte, dacă luăm în calcul candidatura nereușită a unei doamne), dar legea a rămas neaplicată.

În schimb, există o intenție concretă a Ministerului Educației de a pregăti un serviciu de tip *cloud* (spațiu virtual de stocare) pentru sistemul de învățământ, așa cum am aflat într-o discuție cu reprezentanții instituției. Acesta ar urma să fie găzduit chiar pe echipamentele ministerului și va include atât manuale cât și alte materiale educaționale produse cu finanțare din surse publice. Totul s-ar face cu bani dintr-un proiect european, aflat în faze avansate de pre-contractare în luna octombrie 2013. Seamănă foarte mult cu Biblioteca Virtuală din lege, dar spus cu alte cuvinte. La acel moment, trei lucruri erau încă neclare. În primul rând, accesul la materiale. În viziunea ministerului, acesta ar fi fost permis doar celor din sistem, cu posibilitate de a accesa anumite resurse în funcție de nivelul de autentificare. Al doilea lucru, drepturile de autor. Ministerul nu luase încă în calcul chestiunea licenței sub care sunt publicate materialele, nici posibilitatea reutilizării. În fine, nu era clar dacă pot fi adăugate în *cloud* și materiale produse de altcineva, de profesori, spre exemplu. Toate aceste aspecte, mai degrabă juridice, pot fi corectate pe parcursul proiectului.

În fine, o a treia măsură anunțată sunt chiar manualele digitale, un proiect căruia îi dedicăm secțiunea următoare.

Doar manuale digitale sau și deschise¹⁸?

Introducerea manualelor digitale este unul dintre proiectele noi propuse de actualul ministru al educației, Remus Pricopie, la preluarea portofoliului. Principiul este unul generos: alături de manualele tipărite, elevii din sistemul public să primească și acces la formatul digital al acestuia. Manualul digital este mai mult decât varianta PDF a celui tipărit, este o aplicație independentă care include textul și mai multe elemente multimedia de învățare. Proiectul este o adaptare firească și necesară a educației la contextul contemporan, marcat de folosirea Internetului și a noilor tehnologii. Rezultatele ar trebui să se vadă în creșterea atractivității școlii și a calității educației.

Dar vor fi manualele digitale și deschise, adică posibil să fie utilizate și mai ales reutilizate gratuit de către oricine, așa cum am arătat mai sus? Reutilizarea se referă la conținutul manualelor și aici stă de fapt puterea inovației. Manualul este doar resursa primară, produsă cu bani publici. Dacă este *deschis*, oricine, și în primul rând profesorii, vor avea posibilitatea să adapteze conținutul și să construiască noi resurse educaționale, și din acest punct începem să vorbim cu adevărat de creșterea calității educației. Problema pe care o avem în față este că, așa cum stau lucrurile la acest moment, manualele vor fi doar digitale. Nu e însă prea târziu pentru a revizui strategia.

Proiectul manualelor digitale a fost anunțat de ministrul Pricopie încă de la începutul anului, cu obiectivul ambițios de a avea primele manuale, pentru clasa întâi și a doua, chiar din anul școlar 2013-2014. Planurile s-au împiedicat însă de reticența sau chiar opoziția vehementă a editorilor de manuale

¹⁸ Textul acestei secțiuni reia și actualizează un articol cu același titlu publicat pe blogul Fundației Soros în data de 18 noiembrie 2013: <http://www.soros.ro/?q=blog/doar-manuale-digitale-sau-manuale-deschise>

școlare, care au argumente obiective (prea puțin timp pentru a crea conținutul), dar și dorința de a prezerva un model de afaceri bazat aproape exclusiv pe marele și inabilul client care este statul român. Prima încercare de a pune în dezbatere publică metodologia de creare și achiziție a manualelor a fost în luna iunie și a trenat câteva luni. Doar pe 13 noiembrie versiunile revizuite ale normelor metodologice și caietului de sarcini au fost publicate pe pagina MEN, iar calendarul prevede adoptarea lor până la 22 noiembrie.

Nicăieri în aceste documente nu se face referire la drepturile de proprietate intelectuală asupra produsului final, și cu atât mai puțin la forma de licențiere. Este o scăpare importantă. Ministerul Educației se pregătește să achiziționeze un pachet de servicii compus din creație, producție și distribuție de manuale, în care cel mai important element este creația. Surprinzător, nu își pune deloc problema proprietății asupra conținutului manualelor. Din perspectiva accesului, am identificat trei aspecte majore problematice în noua formă a metodologiei:

1. *Textul manualului.* Acesta va apărea pe portalul manuale.edu.ro, de unde va putea fi descărcat de public și utilizat ca atare. Dar dacă un profesor va dori să preia o parte din text, să adauge informații sau cunoștințe rezultate din propria experiență și astfel să producă o resursă mai bună? Mai mult, dacă profesorul va distribui noua resursă, *liber* (adică gratuit și reutilizabil) sau chiar comercial? Cel mai probabil editorul va considera că îi sunt încălcate drepturile și va acționa împotriva profesorului respectiv. Practic, acest lucru face din editor singurul creator autorizat de materiale auxiliare, deși costul integral al producerii resursei de bază este plătit din bani publici. Este exact situația actuală, în care orice manual gratuit vine însoțit de un „caiet” ce trebuie cumpărat de părinți, adică unul din motivele identificate chiar de ministru ca punct slab al sistemului. Problema poate fi evitată prin menționarea explicită a unei licențe libere.

2. *Manualul digital.* Conform caietului de sarcini, MEN se pregătește să cumpere o aplicație finală. Codul sursă va rămâne la editor, ceea ce înseamnă că orice schimbare, cât de mică, va trebui comandată acestuia. Ministerul nu va avea nici măcar proprietatea asupra codului, deci nu ne mai punem problema ca acesta să devină și el liber, public și posibil să fie reutilizat pentru a crea noi resurse. Astfel se pierde exact puterea de inovare pe care ar trebui să o ducă noile tehnologii. Aici trebuie să remarcăm, așa cum semnaleză și colegii de la ApTI, și opțiuni tehnice (HTML5, abordarea multi-platformă) ce sunt un cert semnal pozitiv.

3. *Accesul.* Specificațiile tehnice vorbesc de acces restricționat pe diverse clase de utilizatori. Acest lucru înseamnă că elevii și părinții lor vor avea acces doar la manualele pentru care au optat, iar persoanele care nu au copii de vârstă școlară nu vor avea acces deloc la manuale. Se pierde astfel controlul civic asupra educației publice, cu impact direct în perpetuarea dezinteresului crescut al cetățenilor față de școală. Există argumente în favoarea accesului autentificat: evaluarea gradului de utilizare și securitatea. Dar acest lucru nu înseamnă că trebuie exclus cu totul un acces minimal de tip vizualizare disponibil pentru toată lumea. În fond, vorbim de manualele *publice*.

O altă mare necunoscută este cât de mult va crește costul manualelor și cum va fi distribuit. Până acum, MEN cumpăra atâtea manuale tipărite câte comenzi avea din teritoriu (cu dezavantajul înfloririi micii corupții, editurile „co-interesând” profesorii să comande un anume manual). Nu este limpede dacă

acum vom plăti manualul digital o singură dată sau editurile vor primi bani proporțional cu numărul de utilizatori.

Multe dintre aceste lucruri s-ar putea regla mai ușor și ar însemna costuri mai mici pentru bugetul public dacă autoritățile ar lua în calcul soluția separării creației de producție și de distribuție. MEN ar putea achiziționa într-o primă fază conținutul manualului, direct de la echipe de autori (de obicei aceștia sunt profesori). Apoi ar publica acest conținut sub o licență liberă. Separat ar fi achiziția de servicii de tipărire și distribuție (pentru manualele clasice), respectiv software (pentru cele digitale). Alături de setul minim de aplicații comandat de minister, s-ar adăuga cu siguranță multe altele create de utilizatori.

Este îngrijorător că ne îndreptăm către producerea unor manuale digitale, dar nu deschise. Avem deja experiența mai degrabă proastă a programului AeL: resurse educaționale plătite din (mulți) bani publici dar care au rămas în proprietatea producătorului. Impactul lor asupra calității educației este foarte scăzut, iar asupra inovării ca și inexistent. Un studiu recent¹⁹ arată că doar 13% dintre profesori folosesc resursele AeL cel puțin o dată pe săptămână, iar 45% nu le folosesc niciodată.

Veștile bune sunt că mai e timp pentru a îmbunătăți măcar o parte dintre aceste aspecte și că există cel puțin declarativ dorința de acțiune în acest sens. Am transmis îngrijorările de mai sus reprezentanților Centrului Național de Evaluare și Examinare, instituția responsabilă cu evaluarea manualelor școlare. Am fost ascuțiți cu atenție, mi s-au cerut detalii și a fost o discuție utilă. Nu putem decât să sperăm că vor fi găsite soluții juridice pentru problematica drepturilor de proprietate intelectuală și a licențelor, dar și că va exista voință politică pentru a impune astfel de soluții, chiar dacă va exista împotrivirea partenerilor comerciali.

Infrastructură și conectivitate

Nu putem să încheiem secțiunea despre România fără a remarca și că țara noastră are un atu important dat de infrastructura deja existentă. Iată câteva repere importante:

- Piața de acces la Internet este foarte dinamică, în creștere rapidă și beneficiază de tehnologii moderne. Accesul la Internet de mare viteză este facil și la costuri destul de mici pentru aproape întreaga populație.
- În urma unor programe succesive de informatizare, toate liceele din România au cel puțin laborator de calculatoare și acces la Internet (nu discutăm aici gradul de utilizare al acestor resurse).
- Numeroase școli generale sunt în aceeași situație, iar Ministerul Educației își propune să continue programul de informatizare până când toate școlile vor avea conexiune la Internet și laboratoare de informatică.
- Bibliotecile publice au trecut recent printr-un program de digitalizare, care a lăsat rezultate deopotrivă în infrastructură și practici curente.

¹⁹ http://www.eprof.ro/attachments/article/82/Raport%20de%20cercetare_RO.pdf

Comparat cu alte țări din regiune, România stă mult mai bine la capitolul infrastructură pentru educație și își propune să continue investițiile în domeniu. Acest lucru este o oportunitate majoră ce ar putea fi valorificată prin politici inteligente. Din această perspectivă, este discutabil de ce accentul rămâne în continuare pe infrastructură (așa cum spuneam mai sus, în sintagma „TIC în Educație” accentul cade pe TIC) și nu pe îmbunătățirea mediului și pe resurse.

Un sector privat dinamic²⁰

Ca peste tot în lume, sectorul privat – firme sau organizații non-guvernamentale – este mai dinamic și mai conectat la cele mai noi idei. Nu este deci o surpriză că și în ceea ce privește RED găsim mai multe încercări exploratorii, unele cu relativ succes. Iată câteva exemple:

- DidaTec este un proiect prin care un consorțiu de zece universități oferă un pachet de cursuri online, mentorat și sprijin didactic adresat cadrelor didactice din mediul universitar. Proiectul a fost finanțat din fonduri europene (programul dezvoltarea resurselor umane).
- Un experiment MOOC (Massive Open Online Courses) a fost realizat în cadrul Universității Politehnica Timișoara de o echipă condusă de profesoara Carmen Holotescu. În cadrul proiectului, studenții s-au familiarizat cu cursurile online (de tipul OpenCourseWare, discutate mai sus).
- Moodle România este o platformă de eLearning autohtonă creată pentru a permite profesioniștilor din educație să creeze lesne cursuri online. Platforma este ea însăși *open source* și este folosită cu succes de universități, școli și biblioteci. Comunitatea Moodle are peste 12.000 de utilizatori, dintre care 30% au fost activi în ultimul an.
- Didactic.ro este o comunitate a profesorilor din învățământul preuniversitar. Cei aproape jumătate de milion de membri au creat peste 190.000 de resurse disponibile gratuit. Materialele nu au o licență liberă explicită.
- Educatie.inmures.ro este de asemenea o comunitate de practică axată pe crearea și partajarea de resurse educaționale deschise. Are un specific regional, fiind axată pe unitățile de învățământ din județul Mureș.

Pe măsură ce subiectul resurselor educaționale deschise ajunge în atenția din ce în ce mai multor asociații și instituții, Fundația Soros România, Asociația pentru Tehnologie și Internet și Asociația Națională a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România propun alcătuirea unei Coaliții pentru Resurse Educaționale Deschise. Lansată oficial pe 30 octombrie 2013, Coaliția RED România își propune acțiuni ce sprijină și promovează conceptele de acces deschis și resurse educaționale deschise în România.

Am selectat exemplele de mai sus doar pentru a arăta felul în care mediul privat poate să contribuie la dezvoltarea conceptului. Chiar dacă nu a fost atinsă încă o masă critică, există un potențial important ce ar putea fi catalizat printr-un efort minimal de politică educațională.

²⁰ Selecția și prezentarea acestor exemple se bazează pe un articol scris de Valentina Pavel, în curs de publicare.

Opțiuni și oportunități pentru România

În câteva ocazii pe parcursul acestei analize am spus că dimensiunea digitală a educației va fi tot mai importantă în anii următori și că este un fenomen pe care nu avem cum să îl controlăm. Tehnologia face parte din viața noastră și ocupă un spațiu tot mai mare, iar învățarea nu poate ignora realitatea socială. Acest lucru de altfel este recunoscut atât de public cât și de instituții și există un consens că orice intervenție în educație trebuie să aibă o componentă digitală. Întrebarea la care revenim la finalul documentului este dacă această componentă va fi și *deschisă* sau *liberă*, sau doar digitală.

La acest moment, România are trei opțiuni majore:

1. Să lase lucrurile să crească natural. Continuă investițiile în digitalizare, mai ales în infrastructură, și comunitățile să se organizeze și să creeze (sau nu) resurse deschise.
2. **Să accelereze procesul, stimulând prin măsuri de politică publică crearea și utilizarea RED.**
3. Să forțeze o trecere rapidă de la resurse tradiționale la RED, prin investiții majore și legislație specifică.

Dintre cele trei opțiuni o recomandăm pe a doua, cea de echilibru, așa cum probabil vă așteptați din însăși formularea lor. A lăsa lucrurile în ritmul lor înseamnă să ratăm o oportunitate de dezvoltare care vine, așa cum arătat, la un cost relativ scăzut. România și-a propus un ritm de creștere rapid, cel puțin mai rapid decât al economiilor dezvoltate, pentru a atinge obiectivul egalării acestora. Acest lucru este greu de atins și fără a rata noi oportunități de creștere a inovării și de investiții inteligente în capital uman.

Pe de altă parte, forțarea unei mișcări foarte rapide este un joc riscant. Miza este ridicată, iar beneficiul potențial, dacă totul merge bine, poate fi foarte mare. România poate arde etape și găsi nișe în care să devină un performer deosebit. Însă riscurile asociate sunt mari și au un impact major. Trecerea rapidă către digital (deschis sau nu) poate să crească diferențele deja existente de acces la educație de calitate, ceea ce înseamnă „rămânerea în urmă” a unei însemnate părți a cetățenilor. Pe termen lung, acesta devine un cost insurmontabil.

Opțiunea de mijloc, accelerarea procesului, se bazează pe trei principii importante:

1. COMPLEMENTARITATE: resursele digitale și cele tradiționale coexistă și se completează reciproc. Nu este neapărat o noutate, ci este și direcția politicilor actuale.
2. DESCHIDERE: toate resursele digitale create din fonduri publice vor fi deschise și va fi stimulată crearea de resurse deschise. Astfel pot fi potențate toate avantajele RED și este minimizat pericolul creșterii „prăpastiei digitale”.
3. DIVERSIFICARE: Investițiile vor fi diversificate într-un mod inteligent, trecând de la accentul pe infrastructură la prioritate acordată resurselor și practicilor deschise și mediului de învățare deschis.

Nu în ultimul rând, această schimbare de strategie trebuie făcută cât mai repede. Avem în față o fereastră de oportunitate de câteva luni în care România poate deveni unul dintre statele membre UE aflate în prima linie a noii paradigme. De aici rezultă importante avantaje, incluzând resurse financiare, imagine și integrare a instituțiilor de învățământ în rețele europene. Acționând inteligent, România își poate lesne finanța strategia și acțiunile din acest domeniu aproape exclusiv din fonduri europene.

În continuare vom face câteva recomandări concrete în ceea ce privește planificarea strategică și măsuri concrete.

Planificare strategică

Ne vom referi în primul rând la Strategia pentru Agenda Digitală, din două motive. În primul rând, acest document este principala referință a Acordului de Parteneriat și pe această cale este principalul vehicul către alocarea de resurse pentru măsurile propuse. În al doilea rând, documentul este într-un stadiu mai avansat, este în dezbateri publice. Cea de-a doua strategie sectorială relevantă, cea pentru educație și formare profesională, poate fi ulterior adaptată pentru a fi corelată cu Agenda Digitală

Plecând de la organizarea SNAD, și păstrând capitolul „TIC în Educație”, căutăm să trecem accentul pe educație. *Recomandăm reorganizarea liniilor strategice de dezvoltare într-o formă care să se muleze pe comunicarea CE și să permită integrarea cu inițiativele Ministerului Educației, astfel:*

I. Asigurarea infrastructurii IT în școli. Alături de cele două componente deja menționate în Strategie (hardware și software), trebuie specificate accesul la Internet și poate fi menționat obiectivul pe termen lung de conectare individuală a fiecărei clase, nu doar a școlii (recomandarea Comisiei este: *Connect every school, ideally including connectivity to individual classrooms, to broadband, upgrade their ICT equipment, and develop accessible, open national digital learning repositories using structural and investment funds by 2020*)

II. Stimularea dezvoltării unui mediu propice educației deschise (Open Learning Environment – OLE). Această linie strategică va cuprinde dezvoltarea competențelor digitale ale elevilor, studenților și profesorilor (deja menționată în Strategie), dar și sprijinirea activă a tuturor actorilor (profesori, școli, universități, chiar și mediul privat) să devină creatori de resurse digitale și să încorporeze TIC în toate activitățile. Ar trebui specificat și obiectivul de identificare și reglementare a unui cadru coerent de recunoaștere formală a competențelor obținute online.

III. Dezvoltarea și utilizarea de resurse educaționale deschise. Această linie strategică se va referi la conținutul educației. Open Educational Resources (OER) reprezintă o preocupare cheie la nivel european în acest context; este utilă trimiterea la documentele Comisiei și nu la alte surse pentru definirea OER. România are șansa să fie în avangarda europeană, cu beneficiile ce decurg din această poziție. În cadrul acestei linii strategice, alături de elementele deja identificate în Strategie, se pot conecta proiectele Ministerului Educației. De asemenea, din recomandările CE, este bine să fie preluate stimularea accesului deschis la rezultatele de cercetare finanțate din

fonduri publice (elemente cheie pentru stimularea inovării) și sprijinirea furnizorilor de educație pentru a include în mod sistematic OER în activitățile lor, inclusiv prin reglementarea corespunzătoare a domeniului drepturilor de autor și promovarea licențelor deschise.

IV. Asigurarea e-Incluziunii prin dezvoltarea de competențe digitale, ca element integrator al tuturor direcțiilor strategice, așa cum este deja definit în proiectul de Strategie.

Astfel reformulate, direcțiile strategice corespund programelor operaționale menționate în secțiunea 5.4. a strategiei. Recomandăm reformularea titlului acestor programe după același model ca mai sus, pentru a le face mai cuprinzătoare din perspectiva activităților acceptate. Strategia nu specifică alocarea fondurilor pe cele trei programe operaționale. Ne exprimăm speranța că va exista o alocare consistentă către mediu (OLE) și conținut (OER) și nu doar către infrastructură.

În ceea ce privește Strategia privind Educația și Formarea Profesională, am arătat deja că aceasta cuprinde unele măsuri relevante. Principala recomandare este implementarea cu prioritate a acestor măsuri. De asemenea, recomandăm ca accesul deschis să devină o temă transversală a strategiei. Principiul trebuie să fie că orice resursă produsă din fonduri publice trebuie să aibă statut explicit deschis. Acest lucru va stimula atât crearea RED, cât și dezvoltarea unui mediu propice educației deschise.

Măsuri concrete

1. BIBLIOTECA ȘCOLARĂ VIRTUALĂ

Avem deja un instrument legal avansat conceptual și este de neînțeles de ce nu îl folosim. Elaborarea și adoptarea metodologiilor de implementare ar trebui să fie o prioritate imediată a Ministerului Educației. Indiferent care este terminologia și tehnologia a produsului final – poate să fie foarte bine serviciul de tip *cloud* pe care îl are în vedere MEN – este important să fie avute în vedere prevederile explicite cu privire la drepturile de proprietate intelectuală și accesul liber la resursele ce vor fi disponibile în Bibliotecă.

2. LICENȚE LIBERE

Am constatat că din majoritatea documentelor strategice lipsește preocuparea pentru respectarea legislației cu privire la drepturile de autor. Acest lucru conduce la o vulnerabilitate a instituțiilor publice, pentru că atunci când comandă unor furnizori producerea de resurse nu au la dispoziție instrumente conceptuale și legale pentru a impune accesul deschis la produsele finale. Este important ca statul român să își creeze propria politică privind licențierea produselor și serviciilor. Ministerul Educației poate prelua leadershipul acestui proces, în calitate de principal creator de conținut, cu sprijinul tehnic al Departamentului de Servicii Online și Design din cadrul Cancelariei Primului Ministru.

3. MANUALE DESCHISE

Cu greu putem vorbi de o politică bazată pe RED și acces deschis dacă principalul produs pe termen scurt, manualele școlare, rămân în afara ei. Manualele digitale trebuie să fie și deschise și prin aceasta înțelegem toate componentele lui. Alături de publicarea sub o licență liberă, este de dorit ca orice

aplicație inclusă în manual să fie independentă de sistemul de operare și *open source*. Astfel, se asigură posibilitatea reutilizării fără restricții.

În acest context, ministerul ar trebui de asemenea să aibă în vedere și o posibilă schimbare de abordare, prin care să separe partea de creație de cea de producție și distribuție. Astfel ar putea să obțină flexibilitatea necesară pentru a asigura și deschiderea și complementaritatea acțiunilor.

4. PROGRAMARE INTELIGENTĂ

Am folosit acest titlu – programare inteligentă – pentru a sublinia nevoia de a acorda atenția cuvenită subiectului. Măsurile trebuie luate repede, dar nu în pripă, pentru a evita capcanele unor acțiuni entuziaste, dar insuficient cumpănite. Enumerăm principalele puncte de urmărit:

EXTINDEREA CONSULTĂRII ÎN AFARA CERCULUI TRADIȚIONAL. Am constatat tendința ministerului educației de a se consulta prioritar (uneori exclusiv) cu actorii tradiționali (profesori, funcționari) și uneori cu societatea civilă. În ceea ce privește manualele, se adaugă editorii tradiționali. Paradigma digitală și cea a deschiderii crește importanța altor actori, mai ales din mediul de afaceri (telecom și IT în primul rând, dar și antreprenori digitali), precum și din comunitate. Nu în ultimul rând, cooperarea mai bună cu instituțiile din zona TIC este necesară. Așa cum am văzut mai sus, corelarea între cele două strategii sectoriale relevante este destul de slabă, ceea ce creează nedorite obstacole suplimentare.

COMUNICARE PUBLICĂ PERMANENTĂ. Strâns legat de recomandare anterioară, ca pentru orice schimbare de paradigmă, sprijinul tuturor actorilor și al publicului este esențial pentru succes.

EVITAREA DEPENDENȚEI DE CĂTRE UNUL SAU CĂȚIVA FURNIZORI. Lucrul cu un singur furnizor, sau cu un grup limitat de furnizori, poate duce la costuri mari pe termen lung și la imposibilitatea de a evita *închiderea* sistemului, ceea ce ar fi opusul obiectivelor stabilite. Proceduri inteligente de achiziții publice, care folosesc o combinație a criteriilor calitate și cost, și mai ales filozofia accesului deschis (inclusiv la surse și date brute) sunt instrumentele cheie în această direcție.

FORMARE CONTINUĂ ȘI SPRIJIN PERMANENT. Crearea resurselor deschise nu garantează utilizarea lor. Este necesară o investiție în formare continuă, asociată introducerii noilor metode. Acest lucru face parte din efortul de a crea un mediu propice pentru educație deschisă.

ADAPTAREA LEGISLAȚIEI ȘI METODOLOGIILOR. Cele mai multe dintre normele existente au fost concepute pentru o lume bazată pe hârtie. Încercarea de a le aplica la contextul digital poate conduce în unele cazuri la blocaje sau poate genera noi probleme. Este utilă și necesară o revizuire a legislației și procedurilor, inclusiv a celor pentru achiziții. Un exemplu poate fi și cel al manualelor digitale. Încercarea de a aplica o procedură similară cu cea folosită pentru până acum pentru manualele tipărite ridică obstacole ce nu au fost încă rezolvate.

ANTICIPAREA SCHIMBĂRII. TIC este domeniul cu cea mai rapidă rată de înnoire. Anticiparea schimbării – de tehnologie, de conținut, de tendințe, de piață, de standarde – trebuie să fie inclusă în orice strategie din domeniu. Progresul tehnologic poate să schimbe oricând prognozele de cost sau modelul de dezvoltare propus. Materiale produse folosind anumite standarde ale unui anumit producător pot deveni în mod

neașteptat „învechite”, cerând actualizări costisitoare. Standardele deschise și licențele libere sunt de ajutor pentru a limita riscurile și costurile asociate schimbării.

PLANIFICARE BUGETARĂ PE TERMEN LUNG. Chiar și în cazul investițiilor tipice în infrastructură există o tendință de focalizare pe costul imediat de achiziție, care include și mentenanță în garanție, ignorând costurile de utilizare. Multe din recomandările de mai sus – formare, comunicare, adaptare, anticiparea schimbării – implică la rândul lor costuri pe termen lung. Nu sunt costuri mari, dar trebuie avute în vedere pentru a evita sincopele.

Coaliția pentru Resurse Educaționale Deschise (Coaliția RED România) este o alianță informală inițiată de Fundația pentru o Societate Deschisă (Fundația Soros), Asociația pentru Tehnologie și Internet și Asociația Națională a Bibliotecarilor și Bibliotecilor Publice din România, ce își propune să ce sprijine și promoveze conceptele de acces deschis și resurse educaționale deschise în România. Orice persoană sau organizație care aderă la aceste obiective se poate alătura Coaliției. Pentru mai multe informații accesați: <http://www.acces-deschis.ro/ro/oer>